

Олег Сайнецький,
працівник
Служби безпеки України

УДК 349.2

Суть і особливості військової служби

Метою цього наукового пошуку є розкриття особливостей військової служби. Актуальність цього питання пов'язана зі здійсненням військової реформи в країні, одним із аспектів якої повинно стати вдосконалення соціального забезпечення військово-службовців. Задля цього, очевидно, слід розуміти, чим саме військова служба вирізняється з-поміж усіх інших видів діяльності, що вона потребує підвищеної соціальної уваги з боку держави. Завдання, які ставляться перед нами під час наукової розвідки, є такі: 1) проаналізувати низку існуючих в науці розроб щодо сутності військової служби; 2) виокремити головні особливості останніх; 3) узагальнити отримані знання.

Слід відзначити, що важливий внесок у дослідження питань проходження військової служби, з'ясування її суті та особливостей зробили такі вчені: В. М. Александров, О. М. Бандурка, П. П. Богуцький, С. І. Дячук,

П. І. Жигалкін, Ю. А. Калагін, Р. А. Калужний, Л. І. Карпенко, І. Ф. Корж, М. В. Кравчук, В. Й. Пашинський, Б. М. Ринажевський, В. О. Шамрай та ін. Не применшуючи значущості отриманих наукових надбань, все ж доцільно ще раз звернутися до зазначеного питання в розрізі нашого наукового дослідження, тобто необхідно з'ясувати сутність військової служби саме в аспекті подальшого вивчення питань соціального забезпечення військовослужбовців. Задля більш глибокого вивчення окресленої сфери у процесі наукової роботи використовувались окремі напрацювання російських авторів (Н. В. Артамонова, І. М. Вашкевича, Н. І. Кузнецова, І. П. Машина, Ю. Мгімова, С. В. Тихомирова, С. В. Терешковича, О. С. Ямщикова та ін.) щодо з'ясування проблем правового статусу військово-службовців Російської Федерації, а також бралися до уваги окремі наукові праці українських практикуючих

юристів (В. І. Алещенко, В. І. Гейко, О. І. Гриненко, О. Л. Істратов, В. А. Ліпкан та ін.).

Розкриваючи сутність військової служби, звернімося до надбань сучасної науки. Так, у нещодавно здійсненому дисертаційному дослідженні В. М. Александров розкриває військову службу як особливий вид діяльності осіб, які обіймають посади у визначених державою військових організаціях і структурах, мають військові звання, виконують завдання та функції держави щодо забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності специфічними методами і засобами [1, с. 6]. Автор зазначає, що суть військової служби полягає у виконанні громадянами України військового обов'язку у складі ЗСУ, інших військових формуваннях, при цьому вона має спільні риси з державною службою, оскільки є її складовою частиною – мілітаризованою державною службою [1, с. 8].

І. Ф. Корж, вивчаючи в дисертаційному дослідженні питання вступу, просування і припинення військової служби, вірно вказує, що сьогодні різні вчені розглядають військову службу як «військовий обов'язок (повинність)», як почесний обов'язок кожного громадянина чи як професійну діяльність», тож «змішуються різні сторони цього виду діяльності громадян» [2, с. 12]. Військову службу він розглядає як особливого виду державну службу, яку проходять громадяни України за призовом та за контрактом (добровільно) у військових формуваннях, утворених відповідно до закону, і яка полягає у виконанні завдань та здійсненні функцій держави щодо захисту її суверенітету й територіальної цілісності [2, с. 5]. Науковець вивчає військову службу через систему соціальних відносин, в результаті чого він робить висновок про те, що вона є органічною складовою, невід'ємною частиною державної служби, її особливим видом. Зазначене,

на його думку, впливає з того, що виконання обов'язків військової служби є виконанням державних обов'язків. Військова служба через своє специфічне призначення, принципи функціонування, характер вимог до кандидатів для вступу на військову службу, правове регулювання військово-службових відносин, встановлені для військовослужбовців повноваження та обов'язки, відповідальність, визначення обмежень і заборон має певні відмінності порівняно з іншими видами державної служби. Її відмінність полягає також в об'єкті управлінських відносин. Ним є соціальні відносини, що складаються, змінюються і припиняються в період проходження військової служби і спрямовані на забезпечення національної безпеки [2, с. 9–10].

Порівнюючи два наведені визначення військової служби, вкажемо на те, що принципових відмінностей у них немає. Зокрема, обидва автори визнають, що військова служба є різновидом державної служби («мілітаризована державна служба»); що її суть полягає у виконанні завдань і здійсненні функцій держави щодо захисту її суверенітету й територіальної цілісності; проходження служби відбувається обійманням певних посад у військових формуваннях із присвоєнням військових звань. Відмінність між визначеннями, яка важлива для нас у розрізі вивчення соціального забезпечення військовослужбовців, є такою: В. М. Александров вважає, що військовослужбовці виконують завдання та функції держави за допомоги специфічних методів і засобів, а І. Ф. Корж прямо не зазначає цього, хоча це є зрозумілим, коли знайомимось із його дослідженням ознак військової служби. Специфічність застосовуваних методів і засобів військовослужбовцями є важливим фактором, що виокремлює соціальне забезпечення цієї категорії громадян у механізмі соціального захисту насе-

лення України. Ця специфіка полягає, насамперед, у можливості застосовувати примус, зокрема за допомоги спеціальних засобів (зброя, техніка тощо), а також у тому режимі життя військовослужбовців і режимі функціонування військових формувань, який як метод досягнення територіальної цілісності держави застосовується для її захисту. На тому, що військовій службі, як різновиду державної, притаманна ця ознака як визначальна, наголошують сучасні дослідники державної служби.

Так, Д. Н. Бахрах вказує на такі відмінні риси мілітаризованої служби: професійним обов'язком службовців, які проходять цю службу, є захист зі зброєю в руках життя і здоров'я людей, цінностей суспільства за умови ризику життю і здоров'ю; на цю службу вступають лише військовозобов'язані, фізично розвинуті громадяни, які досягли 18-річного віку; на цій службі – більш сувора дисципліна; службовці мають спеціальні звання; для них організовано спеціальну систему атестації; для кожного її різновиду встановлено єдині форму одягу, знаки розрізнення; із службовцями в службовий час регулярно проводяться навчання зі спеціальної та фізичної підготовки; особисті права службовців в основному регулюються не трудовим, а адміністративним правом; їм надається низка пільг (транспортні, пенсійні, житлові, податкові та ін.); вони притягаються до дисциплінарної відповідальності на підставі спеціальних статутів; військово-службовці, рядовий та керівний склад МВС в особливому порядку притягаються до адміністративної та матеріальної відповідальності [3, с. 112].

Про особливі риси мілітаризованої служби каже і дослідник питань державної служби М. І. Іншин у своєму науковому дослідженні. Він, цитуючи А. В. Петришина: «...державна служба насамперед має бути переділена на два різновиди, які мають найбільш характерні особли-

вості: цивільну і мілітаризовану» [4, с. 142], погоджується із таким висновком і далі зазначає, що стосовно мілітаризованої служби слід враховувати такі її особливості: 1) створення мілітаризованої державної служби обумовлено необхідністю виконання державою особливих охоронних завдань; 2) змістовним елементом є як можливість, так і реальне застосування примусу; 3) здійснюється зі зброєю в руках, тобто «озброєними групами людей»; 4) вступ на мілітаризовану службу обумовлюється спеціальними вимогами до віку, стану здоров'я, фізичної підготовки, моральних якостей людей; 5) будується на найбільш авторитарному різновиді відносин влади і підпорядкування, суворій ієрархії начальницького і підлеглого особового складу, обов'язковості наказів вищих для нижчих, що забезпечується чітко визначеною системою посад і військових звань, введенням форменого одягу і зовнішніх відзнак, функціонуванням спеціальних статутів про службу, зокрема статутів і положень про дисципліну; 6) службовці мілітаризованої державної служби наділяються специфічним правовим статусом, мають низку визначених особливими умовами проходження служби спеціальних пільг, притягуються до відповідальності в особливому порядку, зокрема до адміністративної та матеріальної [5, с. 129]. А. В. Петришин зазначає: «Головною відмінністю цивільної державної служби від мілітаризованої є використання цивільних (невійськових) методів управління, які спираються основним чином на авторитет, а не на застосування примусу» [4, с. 143], з чого зрозуміло, що головною відмінністю мілітаризованої служби є можливість застосування примусу. Така можливість обумовлюється тим основним призначенням, заради якого, власне, і існує військова служба в країні: тобто її оборона. Справедливо зазначає у своєму дослідженні І. Ф. Корж, що військова

служба – це складне соціальне явище, розкриття змісту якого потребує комплексного підходу [6, с. 13] і, посилячись на Т. Кузьо, він пише: вона прямо пов'язана з національною безпекою та її складовою – обороною, а опосередковано – з політикою, економікою, міжнародними відносинами та іншими сферами діяльності держави [7, с. 7].

Беручи за основу монографічне дослідження І. Ф. Коржа [6], зосереджуємо увагу на окремих частинах поняття «військова служба». Військова служба є особливим видом адміністративно-правових відносин, оскільки регулюється нормами публічного права, тобто нормами військового права, яке входить до складу адміністративного права. Дія норм приватного права, пов'язаного з трудовими правовідносинами, не поширюється на військовослужбовців. Вони, на відміну від громадян, які можуть перебувати з державою у трудових відносинах, перебувають на службі у державі та виконують визначені законом функції та завдання, пов'язані із захистом Вітчизни. Вступ до військової служби встановлює особливий статус військовослужбовців, відносини мають дуже імперативний характер, оскільки суб'єкти правовідносин перебувають у співвідношенні начальник–підлеглий, тобто влади і підпорядкування. Виникають зазначені правовідносини або за згодою громадянина (служба за контрактом), або без згоди в односторонньому порядку на підставі виконання конституційного обов'язку (за призовом), через видання відповідного нормативного акта. Якісне та беззаперечне виконання прав та обов'язків військовослужбовцями є основою надійного захисту нашої Вітчизни. Виконання завдань і функцій військовослужбовцями має високий рівень відповідальності, пов'язаний із забезпеченням захисту та охорони держави та суспільства.

На нашу думку, захист і охорона держави є обов'язком будь-якого її

громадянина, незалежно від віку, статі, стану здоров'я. Тобто, між громадянином і державою повинні існувати такі взаємні відносини піклування та відповідальності, які зі сторони людини зазвичай називаються «патріотизм», а з боку держави – «соціальність». Зрозуміло, що в умовах воєнного стану в багатьох людях «просинаються» відчуття патріотизму. Однак, мова наразі йде про інше: про патріотизм як ставлення до своїх життєвих позицій, до обрання свого подальшого життєвого шляху, оскільки патріотично служити вітчизні можна різними способами. Водночас серед усіх професій і занять існують такі, через оволодіння якими здійснюється безпосереднє служіння державі, захист її на професійній основі. Яскраво відображає таку патріотичну службу військова. Звідси, військова служба є почесним обов'язком кожного громадянина. Реалізувати цей почесний обов'язок у нормальних життєвих умовах можуть не всі громадяни, а лише ті, які придатні до військової служби. Зазвичай стати військовослужбовцем особа може або внаслідок необхідності виконувати військовий обов'язок, або ж завдяки вступові на військову службу з подальшим бажанням присвятити себе цьому життєвому шляху, тобто або добровільно (за контрактом), або за необхідності (за призовом).

У межах нашого дослідження для з'ясування суті військової служби слід зупинитися ще на такому питанні, як її професійність. В. С. Венедиктов та М. І. Іншин роблять висновок, що сутність державної служби полягає в такому: це – професійна діяльність, адже вона є для державного службовця професією, необхідністю виконувати соціальні запити виконанням посадових обов'язків; у межах цієї професійної діяльності реалізується компетенція державних органів; ця діяльність спрямована на забезпечення функціонування державних

органів; вона полягає насамперед у виконанні посадових обов'язків [8, с. 8]. Очевидно, що військова служба також має бути професійною, якщо на неї покладається таке важливе завдання, як захист держави. Однак, у науці висловлювалося чимало нарікань стосовно того, що примусовий призов громадян на військову службу не сприяє професіоналізації військовослужбовців. Як наслідок, в Україні наразі здійснюється перехід від «вимушено-обов'язкового» проходження військової служби до «добровільного, заснованого на рівності сторін та укладенні контракту». Так, Указом Президента від 7 квітня 2001 р. № 239 було прийнято Концепцію переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2015 р. Не вдаючись до дискусії щодо доцільності такого переходу, відзначмо свою прихильність до висловлюваних із цього приводу міркувань І. Ф. Коржа. Зокрема, по-перше, враховуючи позитивний досвід інших країн, які перейшли до змішаної контрактної армії (Іспанія, Німеччина, Угорщина), по-друге, розуміючи, що саме кадрові військовослужбовці є «серцевиною» сильної армії (оскільки «якість несення військової служби, майстерність виконання службових обов'язків, професіоналізм цієї категорії військовослужбовців, особливо на початковому етапі «військової кар'єри», значно вищі за рахунок набутої спеціальної підготовки; їм більшою мірою, ніж військовослужбовцям за контрактом, притаманна така якість, як відданість військовій справі); вони не обтяжені можливим впливом суб'єктивного фактора на необхідність укладення (переукладення) контракту, про прихильне чи неприхильне ставлення до них командування; їм притаманна більша впевненість у собі, у вищій психологічній і фізичній готовності проходити військову службу протягом тривалого часу на будь-яких

ділянках, без вагань виступити на захист своєї Вітчизни. Ці якості, притаманні саме кадровим офіцерам, на відміну від «контрактників», які переслідують насамперед особисті, матеріальні інтереси [6, с. 107]), він наполягає на необхідності «зберегти такий вид військової служби, як кадрова військова служба офіцерського складу» [6, с. 106].

Процес переходу на контрактну основу військової служби відбувається доволі складно та проблематично. Серед важливих чинників, що утруднюють його, є й такі: військова служба як професія на сьогодні не є конкурентоздатною на ринку праці за її оплатою, соціально-побутовими умовами її проходження і низьким рівнем соціального забезпечення військовослужбовців. Як вірно зазначено в підручнику Б. І. Сташків, компенсацією за особливі умови, в яких відбувається проходження військової служби, мав би бути «гідний рівень задоволення матеріальних і духовних інтересів під час служби та відповідне соціальне забезпечення після залишення служби» [9]. В чому полягає суть соціального забезпечення військовослужбовців, розглянемо в наступному підрозділі. Наразі підведемо підсумки викладеного.

Підсумовуємо: військова служба за суттю становить особливий вид державної служби – мілітаризовану, основне призначення якої полягає в забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Військовій службі притаманні і загальні ознаки державної служби, і специфічні власні ознаки. Специфічні ознаки військової служби: 1) основним її завданням є оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; 2) виконання поставлених завдань із можливістю застосовувати зброю; 3) наявність постійного ризику для життя і здоров'я внаслідок того, що військо-

вослужбовці можуть брати участь у воєнних конфліктах, бойових діях; 4) уклад життя військовослужбовців є детально регламентованим специфічним правовим режимом, який розповсюджується не тільки на час несення служби, а й на час поза службою, тобто військовослужбовець «завжди» служить; 5) на військовослужбовців покладається підвищена юридична відповідальність і притягаються вони до неї в особливому порядку, регламентованому спеціальними нормами (статуту); 6) з метою забезпечення неупередженого та ефективного виконання поставлених завдань військовослужбовці обмежені в низці прав і свобод. З огляду на вказані особливості військовослужбовці потребують підвищеного соціального захисту

з боку держави. Відзначмо, що до військовослужбовців належать особи, які проходять службу головним чином у Збройних Силах України. Наразі триває розбудова військової організації держави, відбуваються зміни у сутнісному наповненні військової служби, тому частково можна відносити до військовослужбовців осіб, що проходять службу у внутрішніх військах МВС України. Стосовно нашого дослідження, поняття військовослужбовець є збірним поняттям, до якого долучено осіб, що проходять службу, окрім ЗС України та внутрішніх військ МВС України, також у правоохоронних органах спеціального призначення (Державна прикордонна служба та Служба безпеки України), Державній спеціальній службі транспорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Александров В. М.* Військова служба як особливий вид державної служби в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. М. Александров ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.
2. *Корж І. Ф.* Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І. Ф. Корж ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2004. – 20 с.
3. *Бахрах Д. Н.* Административное право : [учебник] / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1993. – 301 с.
4. *Петришин А. В.* Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ : [монографія] / А. В. Петришин. – Харьков : Факт, 1998. – 168 с.
5. *Іншин М. І.* Види державної служби / М. І. Іншин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – Т. 23 (62). – № 1. – 2010. – С. 129–135.
6. *Корж І. Ф.* Військова служба в Україні: правове регулювання : [монографія] / І. Ф. Корж ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Служба безпеки України. – К., 2006. – 208 с.
7. *Кузьо Т.* Національна безпека України / Т. Кузьо. – К., 1994. – 147 с.
8. *Венедиктов В. С.* Організаційно-правові засади проходження служби в органах внутрішніх справ України : [наук.-практ посібник] / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин. – Харків : вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 164 с.
9. *Теорія права соціального забезпечення* : [навч. посіб.] / Б. І. Сташків. – К. : Знання, 2005. – 405 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

Сайнецький О. П. Суть і особливості військової служби

У статті розкривається суть військової служби з погляду соціального забезпечення військовослужбовців. Визначаються особливості військової служби як

діяльності, яка провадиться в умовах підвищеного ризику та некомфортних умовах, що обумовлює потребу в підвищеному соціальному забезпеченні військовослужбовців.

Ключові слова: військова служба, військовослужбовці, особливості.

Сайнецкий О. П. Сущность и особенности военной службы

В статье раскрывается суть военной службы с точки зрения социального обеспечения военнослужащих. Определяются особенности военной службы как деятельности, осуществляемой в условиях повышенного риска и некомфортных условиях, что обуславливает потребность в повышенном социальном обеспечении военнослужащих

Ключевые слова: военная служба, военнослужащие, особенности.

Saynetskyi O. The essence and characteristics of military service

The article reveals the essence of military service in terms of social welfare personnel. Identifies features of military service as an activity that is carried out in a high-risk and uncomfortable conditions, resulting in the need for increased social protection of militaries.

Key words: military service, militaries, features.